

**TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERİN EKONOMİ POLİTİKALARI
ÜZERİNDEN YENİDEN OKUNMASI**

*REREADING POLITICAL PARTIES THROUGH ECONOMIC POLICIES IN
TURKEY*

Selcen ALTINBAŞ*

*Geliş Tarihi: 27.01.2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 23.08.2021
(Accepted)*

ÖZ: Siyasal partiler, ortak bir çıkar için birlikte hareket eden bireylerin meydana getirdiği, siyasal iktidar için mücadele eden siyasal örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır. Bu örgütlenmeler benimsedikleri ideoloji ve ortak çıkardan hareketle siyasal, toplumsal ve ekonomik alana yönelik politikalar sunmaktadır. Siyasal partileri anlamak için bir güzergâh sunan bu politikalar bir anlamda siyasal partilerin kimliğini ortaya koymaktadır. Partilerin incelenmesi ve anlaşılması aşamalarında farklı sınıflandırmalardan da faydalanılmaktadır. Bunların başında ise parti tipolojileri gelmektedir. Bu bağlamda çalışma, öncelikle Türk siyasal partilerine ilişkin tipolojik bir sınıflandırma sunmaktadır. Parlamentoda yer alan majör siyasal partileri sınıflandırdıktan sonra, partileri ekonomi politikaları üzerinden analiz etmektedir. Son aşamada ise söz konusu tipolojik sınıflandırma ile politikalar arasında bir bağ olup olmadığını araştırmaktadır. Meclis arşivinden çekilen parti belgelerinin kullanıldığı çalışmada siyasal partilerin ekonomi politikaları üzerinden yeniden değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ekonomi politikalarında ortaya çıkan farklar ve benzerlikler parti tipolojileri ile ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Partiler, Parti Tipolojileri, Parti Politikaları, Ekonomi Politikaları.

ABSTRACT: Political parties are defined as political organizations formed by individuals acting together for a common interest and struggling for political power. Based on the ideology and common interest they adopt, these organizations offer policies towards political, social, and economic spheres. These policies, which provide a route to understand political parties, reveal the identity of political parties in a sense. Different classifications are also used in the examination and understanding of the parties. Party typologies are one of these main classifications. In this context, this study primarily presents a typological classification of Turkish political parties. After classifying the major political parties in the parliament, it analyzes these parties through economic policies. In the last stage, it investigates whether there is a link between the typological classification mentioned and economic policies. In the study, which party documents taken from the parliament archive are used in, political parties are re-evaluated through their economic policies. Differences and similarities that arise in economic policies are addressed with party typologies.

Key Words: Political Parties, Party Typologies, Party Policies, Economic Policies.

* Dr. Araş. Gör., Türk-Alman Üniversitesi, altinbas@tau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0943-350X.

EXTENDED ABSTRACT

Political parties are organized for specific purposes and reflect these goals in party documents. Thus, the identity of the party and its position in the political arena are presented to the voters. It is seen that political parties add social and economic policies to their party programs as well as their basic policies. These policies differ for each political party and the differences between political parties can be read through these policies.

Political parties are classified in the literature based on certain parameters such as the number of parties in the political system, the forms of management and organization of the parties, or organization, target audience, and number of members. At this point, different classifications for political parties emerge in the literature. It is known that different classifications are made for Turkish political parties as well as for most parties in the political sphere. The aim of the study is to examine whether the difference in political party classifications is also present in the economic policies of parties. In this context, firstly the classifications made for Turkish political parties are discussed. The classifications to be considered here will be political party typologies. Then, the economic policies of the parties considered in these classifications are examined through party documents. The differences and similarities of the economic policies of these political parties are re-examined by considering party typologies. Finally, it is asked whether the existing classifications and party typologies based on the economic goals of political parties are supported. Thus, the necessity of a new classification is questioned. The main question of the study is determined as "how do political party typologies affect the economic policies of parties?".

The typology model created for Turkish political parties is used in the classification of the political parties in the study. Accordingly, political parties are classified as elite / class / faith / ethnic based, limited / inclusive mass targeted, hegemonic / pluralist party. In the second phase of the study Grand National Assembly of Turkey-archive documents are used. In the study, which party documents taken from the parliament archive are used in, political parties are re-evaluated through their economic policies. Differences and similarities that arise in economic policies are addressed with party typologies.

When we look at the importance of the study, we first come across a typology for Turkish political parties. Here, the major parties in the parliament are classified according to the model created for Turkish political parties. The first typology essay presented in the literature with reference to Turkish political parties is also used for this study. The second importance of the study is that it shows whether the economic policies of the parties are a determinant for party typologies.

As a result of the examination of political parties, which are one of the main characters of the political sphere, both in typological and economic policies, it is seen that the emphasis on mixed economic policy is clearly made in the official documents of the parties. According to the typological tendency of the parties, the similarity in economic policies is observed only in parties that fit the elite-based inclusive party-targeted party typology. Apart from this, it can be said that the positions of the parties in the political area can be determinant in economic policies. The statist emphasis of most of the left-wing parties in the political field and the emphasis on private enterprise of the right-wing parties can be read from the party documents. However, it is seen that the political and economic dynamics of the period in which Turkish political parties are involved are also guiding these policies. It is also clear

that at this stage, the differences or similarities emerging in terms of typology disappear. As a matter of fact, the effect of the political and economic developments of the period can be read on the underlining of similar economic policies of the parties classified in different typologies. The instability existing in the political field can be evaluated as a reason for this differentiation. The fragmentary structure of the political organization created by the crises that emerged after unstable governments shows that the subsequent parties concentrate on similar economic policies. This once again reveals the effect of the conditions of the period. Turkey at certain times of economic policies shaped by national and international conjuncture, and the political parties to typological or ideological differences can be said to be always the reflection of the economic policies. Thus, it appears that economic policies cannot be used as a sub-variable in different typological models to be established for political parties. In addition, it is observed that the lack of sharp differences in the typological classification of Turkish political parties is reflected in the economic policies of the parties. There are no sharp differences even in the economic policies of political parties representing the right or left wing among the parties that conform to the elite-based limited mass targeted hegemonic political party type. Here, the separation of parties from each other and their inclusion in the political sphere is also a great effect. It can be said that the similar perspective of economic policies is due to the similarity of the founding dynamics of the parties.

1. GİRİŞ

Siyasal partiler, kamu düzeni, toplumun örgütlenmesi, ekonomik gelişmeler gibi ana konular ve sorunlar üzerine pozisyon alarak, belirlediği siyasi vizyon çerçevesinde siyasi iktidarı ele geçirmek veya iktidara taraf olmak için örgütlenirler (Hofmeister & Grabow, 2011: 8). Siyasi vizyonlarını ve üzerinde çözümler ürettiği ana konulara/sorulara ilişkin politikalarını da parti belgelerine yansıtırlar. Böylece partinin kimliği ve siyasi alandaki duruşu seçmenlere sunulmuş olur. Siyasal partilerin temel politikalarının yanı sıra sosyal ve ekonomik politikalarını da parti programlarına eklediği görülmektedir. Bu politikalar her bir siyasi parti için farklılaşmakta ve siyasi partiler arasındaki farklılıklar bu politikalar üzerinden de okunabilmektedir.

Siyasal partiler, literatürde siyasi sistemde bulunan parti sayısı, partilerin yönetim ve organizasyon biçimleri veya örgütlenme, hedef kitle, üye sayısı gibi belli parametreler temel alınarak sınıflandırılmakta ve birbirinden ayrılmaktadır. Bu noktada literatürde siyasi partiler için farklı sınıflandırmalar ortaya çıkmaktadır. Siyasi alanda var olan çoğu parti için olduğu gibi Türk siyasi partileri için de farklı sınıflandırmaların yapıldığı bilinmektedir. Siyasi parti sınıflandırmalarında ortaya çıkan farklılığın partilerin ekonomi politikalarında da var olup olmadığını incelemeyi amaç edinen bu çalışmada ilk olarak Türk siyasi partileri için yapılan sınıflandırmalar ele alınmaktadır. Burada kullanılan sınıflandırmalar siyasi parti tipolojileridir¹. Çalışmada siyasi partiler ve Türk siyasi partileri tipolojiler

¹Literatürde tipolojiler sezgisel tipolojiler ve ampirik tipolojiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ampirik tipolojiler, gözlemleri özetleme ve bundan hareketle modeller ortaya koymayı

bağlamında ele alındıktan sonra, çalışmanın örneklemini oluşturan siyasal partilerin ekonomi politikaları resmi parti belgeleri üzerinden incelenmektedir. Bu inceleme yapılırken partilerin tipolojik sınıflandırmaları ve ekonomi politikalarının ilişkisi sorgulanmakta, dönemin dinamikleri de göz önünde bulundurularak partilerin ekonomi politikaları aracılığıyla yeniden okuması yapılmaktadır. Çalışmanın örneklemini parlamentoda %10 ve üzeri oy oranı ile temsili üstlenen majör² siyasal partiler olarak belirlenmiştir. Bu partiler, iktidarı üstlenme veya koalisyonlara yön verebilme ve siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda benimsediği politikaları uygulayabilme güçleri sebebiyle incelenmek üzere seçilmiştir.

Literatürde partilerin ekonomi politikaları ekonominin küreselleşmesi, partilerin ekonomik pozisyonlarının küreselleşme bağlamında değişimleri, seçim dönemleri ve ekonomik dalgalanmalar özelinde nicel yöntemlerle çalışılmış olsa da spesifik olarak tipolojiler bağlamında ekonomi politikalarının değerlendirilmediği görülmüştür. Türk siyasal partileri için de ekonomi politikaları benzer alt başlıklar ile parti bazında ve dönemselsel olarak literatürde ele alınmıştır. Ancak partilerin ekonomi politikalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesini içeren eser sayısı oldukça azdır. Literatüre bu bağlamda katkıda bulunmak üzere kaleme alınan çalışmanın hem majör Türk siyasal partilerinin resmî belgelerinde açıkladığı ekonomi politikalarını toplu halde sunması, parti tipolojileri ve partilerin siyasal konumlarına göre bu ekonomi politikalarını değerlendirmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda partilerin ekonomi politikalarında tespit edilen benzerliklerin veya farkların ışığında ekonomi politikalarının da parti hedeflerini/amaçlarını esas alan tipolojik sınıflandırmalarda bir alt değişken olup olamayacağı da görülecektir.

2. SİYASAL PARTİLER VE TÜRK SİYASAL PARTİLERİ

Siyasal partiler, seçim kampanyaları yürütmek, seçmenleri harekete geçirmek ve yönlendirmek, çıkarları birleştirmek, seçimleri yapılandırmak, liderleri ve

amaçlar. Böylece ele alınan meselenin özünü görmeyi ve anlamayı kolaylaştırmayı hedefler. Sezgisel tipolojiler ise ampirik tipolojiler gibi var olan üzerinden değil var olması gerekene odaklanır. (Winch, 1947) Siyasal partiler için ortaya koyulan tipolojiler partileri keşfetme maksadı taşımaktadır. Bu sebeple gözlem ve teoriyi sentezlemektedir. Literatürde siyasal partiler için ortaya koyulan tipolojik modeller var olan partiler üzerinden şekillendirildiğinden ampirik tipolojilere karşılık gelmektedir.

²Majör parti, tek başına hükümeti kurabilecek veya tek başına iktidara gelemediği takdirde ana muhalefet olabilecek seçim gücüne sahip partiler olarak tanımlanmaktadır. Majör partilerin ana görevlerinin vatandaşı temsil etmek, siyasi görüşlerini parlamentoya yansıtmak ve bunlar için politikalar yürütmek olduğu belirtilmektedir. Seçim gücü hükümetin kontrolünü ele geçiremeyecek seviyede olan partiler ise minör partiye karşılık gelmektedir. Minör partilerin siyasal temsildeki boşluğu doldurmaya hizmet ettiği de kabul edilmektedir. (Copus vd, 2009: 4, Merriam Webster. Erişim tarihi. <https://www.merriam-webster.com/>, 20.01.2021)

aktivistleri birbirine bağlamak, adayları belirlemek, politik platformları geliştirmek, yasama organlarını düzenlemek ve hükümetin faaliyetlerini yürütmek gibi işlevleri üstlenen “vazgeçilmez” örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır (Norris, 2005: 3, Bartolini & Mair, 2001: 331). Siyasal alanda önemli işlevleri olan partiler bu önemli konumundan sebep çoğu kez sınıflandırılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Zira bu örgütlenmeler siyasal alan başta olmak üzere bireylerin var olduğu toplumsal ve ekonomik alanlarda da yön verici rol üstlenmektedir. Buradaki yön verme rolünün tek taraflı olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Siyasal alan bu “vazgeçilmez” örgütlenmeler tarafından yönlendirildiği gibi siyasal partiler de konjonktüre göre dönüşmektedir.

Tarihsel süreçte siyasal partileri anlama gayreti farklı bakış açılarını da beraberinde getirmiştir. Bunun için farklı parti sınıflandırmaları ortaya koyulmuştur. Örgütlenme yapısı, hedef kitle odağı, devlet ve parti arasındaki ilişki gibi farklı parametrelere göre tipolojik olarak sınıflandırılan siyasal partiler için literatürde öne çıkan tipolojilerden ilki kadro ve kitle partileridir. Duverger sayesinde 1950’lerden itibaren literatüre hâkim olan ve bu iki tipten hareketle üretilen kadro ve kitle partilerinin ana ayırım noktası kurucu unsurdur. Kadro partilerinde merkezde bir elit grup partinin bütün ideolojik ve politik faaliyetlerini sınırlı bir hedef kitle için yürütürken, kitle partileri daha geniş bir kitleye odaklanmaktadır. Bu parti tiplerinin Neumann tarafından geliştirilmesi sonucunda literatürde temsilci/bireysel ve birleştirici/bütünleştirici partiler de yerini almıştır. Bu sınıflandırmada partilerden temsilciliği üstlenen parti tipi geniş kitleleri temsile odaklanmakta, birleştirici parti tipinde ise partiler belirli bir amaç özelinde kitleleri birleştirme, eğitme ve dönüştürme misyonunu üstlenmektedir. (Özbudun, 2010: 79-80, Duverger, 1974, Neumann, 1956) Kirscheimer’ın (1990) ortaya koyduğu “hepsini yakala partisi” ise Neumann’ın birleştirici/bütünleştirici parti tipolojisini anımsatsa da bu tipolojide güçlü söyleme sahip bir lider toplumsal alandaki bütün grupları hedefleyerek partiyi örgütlemektedir. Panebianco’nun (1988) “profesyonel seçimlere yönelik partileri” ve Koole (1996) tarafından ortaya koyulan “modern kadro partileri” de Duverger (1974), Neumann (1956) ve Kirscheimer’ın (1990) tipolojilerinin yeniden yapılandırılmış hali olarak yorumlanmaktadır. Bunun dışında siyasal partilerin devlet yardımları ile bağı üzerinden şekillendirilen kartel parti tipi de geleneksel parti tipolojisi literatüründe yerini almıştır. Katz ve Mair (1995) tarafından şekillendirilen bu parti tipinde devlet yardımlarına bağımlı hale gelen partiler işlevlerini gerçek anlamda yerine getiremeyip devlet ile bütünleşmiş bir yapıya bürünmektedir. Literatürdeki en kapsayıcı tipoloji ise Gunther ve Diamond (2003) tarafından ortaya koyulmuştur. İkili tarafından elit partiler, kitle partileri, etnik temele dayanan partiler, seçim partileri ve akım partileri başlıkları ile şekillendirilen tipolojinin Avrupa temelli olan ve olmayan partilerin tamamı için kullanılabilmesi hedeflenmiştir. Sıralanan bu parti tiplerinin farklı coğrafyanın siyasal, toplumsal ve

ekonomi dinamikleri ile kurulan siyasal partilerini anlayabilmek ve sınıflandırabilmek için tam anlamıyla kullanılabilmesi mümkün değildir. Türk siyasal partileri de Batılı örneklerden farklı bir demokratikleşme ve örgütlenme sürecinde doğmuştur. Cumhuriyet'in ilanını takiben başlayan ve 1946'ya dek devam eden tek parti dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin iç muhalefetinden doğan Demokrat Parti iktidarı ile çok partili siyasal hayata evrilmiştir. İç muhalefetten doğan partiler siyasal alanın ve iktidarın ana aktörleri olmuştur. Gerek örgütlenme gerek demokratikleşme sürecinde "merkez" in baskınlığı ve "çevre" den doğru gelişen demokrasi talebinin olmaması Türk siyasal partilerini Batılı örneklerden ayırmıştır.³ Dolayısıyla Batı temelli olan parti tipleri Türk siyasal partilerini sınıflandırma noktasında zaman zaman eksik kalmıştır. Bu eksikten hareketle Türk siyasal partilerinin karakteristiğini anlayabilmek için literatürde yeni çalışmalar yapılmıştır.

Çalışma kapsamında ekonomi politikaları ile ele alınacak siyasal partilerin sınıflandırılmasında yeni tipoloji denemelerinden biri olan ve Altınbaş (2021) tarafından oluşturulan elit/sınıf/inanç/etnik temelli sınırlı/kapsayıcı kitle hedefli hegemonik/çoğulcu parti tipleri kullanılmaktadır. Bu tipolojide partiler, organizasyonel yapı, program hedefleri/ideolojik yapı ve çoğulcu/hegemonik yapı ana değişkenlerine göre analiz edilmektedir. Bu ana değişkenler için belirlenen alt değişkenler ise organizasyonel yapı için kurucu unsur/ekip örgütlenme yapısı, sivil toplum/toplum bağı, kapanış gerekçesi; program hedefleri/ideolojik yapı için partinin tarihsel amacı/ hedefi/ hedef kitlesi ve son olarak çoğulcu/hegemonik yapı için partide disiplin kurallarının varlığı/ etkisi, partide lider algısı/liderin seçilme usulü, parti içi demokrasi göstergeleri, partinin milletvekili adaylarını belirleme usulü ve partinin en üst organının olağanüstü toplanma usulüdür. Bu değişkenler çerçevesinde partiler incelenmiş her değişken için ortaya çıkan sonuçlarla parti tipleri şekillendirilmiştir. Organizasyonel yapı ana değişkeninden elde edilen sonuçlar elit, etnik, inanç, sınıf temelli parti tipini; program hedefleri/ideolojik yapı ana değişkeninden elde edilen sonuçlar sınırlı kitle hedefli veya kapsayıcı kitle hedefli parti tipini; çoğulcu/hegemonik yapı ana değişkeninden elde edilen sonuçlar hegemonik veya çoğulcu eğilim gösteren parti tipini karşılamaktadır. Bu değişkenlerin tamamının incelenebildiği partiler için üç ana değişken sonucu bir araya gelerek ilgili parti için tipolojik bir sınıflandırma yapmayı sağlamaktadır.

Söz konusu tipoloji literatürde sıklıkla kullanılan Batılı parti tipolojilerinden ele aldığı ana değişken sayısı ve kapsayıcılığı sebebiyle ayrılmaktadır. Partilerin organizasyonel yapıları, ana hedefleri ve demokratik eğilimlerini beraber analiz eden

³Merkez-çevre Şerif Mardin (2014:35-77) tarafından siyaset bilimi literatürüne sunulmuştur. Mardin, merkezi yönetici elitler ile; çevreyi ise yönetime katılmayan sivil toplum ile eşleştirmektedir.

bu yeni tipoloji denemesi klasik tipolojilerin sunduğu tek değişkenli ve tek yönlü bakış açısını bertaraf edebildiği düşüncesinden hareketle çalışma için seçilmiştir.

Türk siyasal partileri Altınbaş'ın tipolojisi çerçevesinde incelendiğinde organizasyonel yapı ana değişkeni için ilk olarak siyasi elitlerin majör partilerden koparak yeni partiler için kurucu görevini üstlendiği görülmektedir. Parti içi muhalefetlerden doğan partilerin sayısı bu sebeple oldukça fazladır. Bu şekilde transfer olan elitlerin siyasal kimliğini de beraberinde yeni partiye taşıdığı açıktır. Partinin sivil toplum bağı da dönemin koşullarına bağlı olarak çeşitli gazete, dergi vb. kitle iletişim araçları ile gerçekleşmektedir. Partiler zaman zaman örgütlenmelerinde yer alan gençlik veya kadın kollarını bu bağ için kullanmaktadır. Buna bağlı olarak parti tipolojisinin ilk ayağı elit temel ortaya çıkmaktadır. Kurucu elitlerde inanç, etnik temel gibi özellikli bir başka vurgunun öne çıkması durumunda ise elit temelin öne çıkan yönü üzerinden sınıflandırma yapılmaktadır. Bu noktada kurucu elitlerin varlığı değişmemekte, yalnızca parti sınıflandırmasında kurucu elitlerin öne çıkan özelliği kullanılmaktadır. Bunun en somut örneği olarak sınıf temelli kuruluşu ile Türkiye İşçi Partisi'dir. Birlik Partisi/ Türkiye Birlik Partisi'nin Alevi arka planı, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Saadet Partisi'nin İslami vurgusu inanç temelli parti tipini karşımıza çıkarmaktadır. Parlamentoda yer alan bunların dışındaki tüm siyasal partilerin elit temelli partiler olduğu bilinmektedir.

Türk siyasal partilerinin ana hedeflerine bakıldığında ise bunlar genellikle sınırlı bir gruba yönelmektedir. Partiler buldukları siyasal konuma uygun söylemler geliştirmektedir. Örneğin, sol kanat majör partilerinden koparak kurulan partiler yine çoğunlukla sol kanat seçmene hitap etmiş, sağ kanat da benzer şekilde hedef kitle seçilmiştir. Partilerin belgelerinde bu ayrım net bir biçimde yer almasa da liderlerin konuşmalarında ve pratikteki parti politikalarında hedef kitleye yönelik vurgular açıkça görülmüştür. Buna istisna olarak 1980 askeri müdahalesi sonrasında siyasal alana dahil olan Anavatan Partisi'nin ilk döneminde, 2000'li yılların başında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk döneminde ve yine son dönemde Milliyetçi Hareket Partisi'nden kopan İyi Parti'nin kapsayıcı bir hedef kitleye yöneldiği görülmektedir. 2018 seçimleri öncesinde gerçekleşen Anayasa değişikliği ile kabul edilen yeni hükümet sistemi de parti ittifaklarını gündeme getirmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi örneğinde görüldüğü gibi partilerin hedef kitlesini daha kapsayıcı bir biçimde belirlemesine sebep olmuştur. Buna rağmen parlamentoda yer alan partilerin uzun dönemde sınırlı (belirli) kitle hedefine döndüğü tespit edilmiştir.

Son olarak partilerin iç işleyişindeki demokrasi vurgusuna bakıldığında burada Türk siyasal partilerinin disiplinli yapısı karşımıza çıkmaktadır. Partideki lider algısı genellikle ölüm veya istifa dışında "değişmez" olarak kabul

edilmektedir.⁴ Partinin milletvekili adaylarını belirleme usulünde kullanılan delege sisteminin de parti içi demokrasiyi pratikte işlemez hale getirdiği bilinmektedir. Yine partilerin olağanüstü toplanma usullerinde de merkez yönetimin baskın olduğu görülmektedir. Bu değişkenlerin parti belgelerinde her ne kadar demokratik kurgulandığı görülse de Siyasal Partiler Kanunu'nun da etkisiyle iç demokrasinin pratiğe yansımaları partilerin çoğunda karşılaşılan en önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk siyasal partilerinin çoğu bu sebeplerle hegemonik eğilimli partiler olarak sınıflandırılmaktadır. Parlamentoda temsil görevini üstlenmiş partilerden Yeni Türkiye Partisi, Birlik Partisi/Türkiye Birlik Partisi ve Halkların Demokratik Partisi bu noktada daha çoğulcu bir yapı inşa etmeye çalışmış ve diğer partilerden ayrılarak çoğulcu parti olarak sınıflandırılmıştır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Türk siyasal partileri yoğunlukla elit temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti tipine uymaktadır.⁵ Bu tipoloji modeline göre Türkiye'deki majör siyasal partileri sınıflandırarak ekonomik hedefleri üzerinden yeniden incelemek ve ekonomi politikalarının da tipolojilerde görülen benzerliği devam ettirip ettirmediğine bakmak yerinde olacaktır.

3. TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERİN EKONOMİ POLİTİKALARI ÜZERİNDEN YENİDEN OKUNMASI

Siyasal partilerin politikaları, partinin benimsediği düşünce sisteminin ve faaliyet gösterdiği dönemin siyasal ve ekonomik koşullarının etkisiyle belirlenmektedir. Hatta siyasal konjonktür partilerin tipolojik dönüşümünde de önemli bir etken olmaktadır. Siyasal partileri ekonomi politikaları üzerinden incelemeye geçmeden önce ekonomi politikalarının tarihsel süreçte nasıl şekillendiğine kısaca değinmek gerekmektedir.

19. yüzyılda ortaya çıkan sanayileşmenin hızla gelişimi, hızlı kentleşme, kapitalist üretim tarzına geçiş, artan iş gücü ihtiyacı, yeni toplumsal sınıfların doğuşu demokratik devlet düzenine geçişi beraberinde getirmiştir. Bu ekonomik, sosyal, ideolojik ve politik değişimler refah devletinin bir anlamda itici gücü olmuştur. (Özdemir, 2007: 185) Keynes'in fikri temellerini attığı refah devleti, bireyler için minimum bir geliri garanti eden, bireysel ve ailevi krizler yaratabilecek sosyal olasılıklar için güvence veren, bütün bireylere sosyal hizmetler açısından en iyi standartların sunulmasını sağlayan ve böylece vatandaşlarına asgari bir yaşam standardı sunan devlet olarak tanımlanmıştır (Briggs, 1961: 228, Seyidoğlu, 1999: 497). Liberal düzenin ortaya çıkardığı krizlerin ve savaşların etkisiyle refah devleti, liberalizme karşı ortaya çıkan güven problemini ve liberalizmin krizlerinin

⁴Bu durum çoğu siyasal partide karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Doğru Yol Partisi, Demokratik Sol Parti buna ilişkin örneklerden birkaçıdır.

⁵Söz konusu parti tipolojisinin ve partilere ilişkin analizlerin detayları için bkz. Altınbaş, 2021.

tahribatını gidermek için yeni başvurulmuş sistem olmuştur. Böylece devletin konumu da değişmiş ve “bekçi” devletten “planlayıcı ve düzenleyici devlete” geçiş süreci başlamıştır (Özdemir: 2007: 189). Dünyada hâkim olan bu yeni sistem her ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik düzeni içinde farklılaşarak hayat bulmuştur. Buna yönelik olarak da refah devletleri literatürde çok defa ayrı değişkenler özelinde ele alınarak sınıflandırılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin tehlike olarak vurguladığı sosyalizmin de etkisiyle refah devleti uygulamaları 1980'lere dek devam etmiştir. 1970'lerde doğan çokuluslu şirketleri 1980'lerde gelişen dijital devrim takip etmiş ve küreselleşme dalgası ile refah devletinin yerini alacak neo-liberal politikaları barındıran yeni düzen kendisini göstermiştir (Oran, 2009: 41). Devletin bireyle ve dolayısıyla toplumla olan ilişkisinin yeniden planlanması sonucu “toplumun iktisadileştirilmesi” neo-liberalizmin basit bir tanımı olarak sunulmuştur. (Adaman, 2017). Friedman ve Hayek'in fikri temellerini attığı neo-liberalizm vatandaşların “homo economicus” olarak kurgulandığı bir düzeni getirmiştir. 1980'lerden itibaren neo-liberal düzenin hakimiyeti ile devletler, siyasal, toplumsal ve ekonomik değerlerini yeniden tanımlanmıştır (Harvey, 2006: 145). Bu gelişmeler birbiriyle etkileşim halinde olan her ülkede o ülkenin ekonomik ve siyasal koşullarının da yönlendirmesi ile bir biçimde hayat bulmuştur. Türkiye örneğinde bu gelişmelerin seyrine ve siyasal partilerin ekonomi politikalarındaki yansımaları parti tipolojileri de göz önünde bulundurularak dönem dönem bakmak yerinde olacaktır.

3.1. Cumhuriyet'in Kuruluş Yılları ve Çok Partili Hayata Geçiş

Cumhuriyet'in kuruluş yılları Boratav (1998) tarafından “açık ekonomi koşullarında yeniden inşa” olarak adlandırılmıştır. 1923-29 arası dönemde İzmir İktisat Kongresi'nin ve Lozan'ın etkisi ile liberal iktisat politikaları benimsenmiş, özel teşebbüse açık olan ekonomide devletin koruyucu, teşvik edici ve düzenleyici bir rol üstlenmesi hedeflenmiştir. Bir anlamda Osmanlı sonrasında inşa edilmeye çalışılan ulus devletin ekonomik yetersizlikleri giderilmeye çalışılmıştır. (Kepenek & Yentürk, 2001: 34-36, Doğan, 2015: 39-41, Şener, 2016: 204) Liberal politikaların uygulanma çabalarına rağmen gerek var olan yetersizlikler gerek Kongre'de alınan devletin ekonomiye müdahale etmesini, teşebbüs kurmasını ve bu teşebbüsleri işletmesini gerektiren kararlar karma bir sistem ortaya çıkarmıştır (Eroğlu, 2007: 67, Parasız, 1998: 3). Nitekim 1929 yılında dünyada gerçekleşen ekonomik buhran benimsenen liberal politikalarda değişimi beraberinde getirmiştir. Dünya ekonomisinin yaşadığı büyük krize karşı bu dönemde tek parti iktidarı korumacı-devletçi bir politikayı benimsemiştir. Ancak buradaki devletçi vurgu özel sermayeye karşı bir duruş sergilemek olarak yorumlanmamış, devletin tamamlayıcı misyonu devam ettirilmiştir. Bu sebeple izlenen iktisadi politikalar “mutedil/ılımlı devletçilik” olarak adlandırılmıştır. (Boratav, 1998, Şener, 2016: 209) Böylece önceki dönemin aksine devlet, özel girişimciliği tamamlayacak ve onun eksik kaldığı

ya da başarısız olduğu alanlarda mevcut işlevleri güçlendirip, gerekli olduğunda yeni görevler üstlenecektir (Vural, 2008: 98). Bu dönem Türkiye için devletçilik politikalarının hızlı sanayileşme amacıyla kullanılmasıyla sanayileşmede önemli birikimlerin ortaya çıktığı, tarım kesiminin sanayi karşısında durumunun görece olarak gerilediği ve sanayi burjuvazisinin yükselişinin gözlemlendiği bir dönem olmuştur (Apak & Tavşancı, 2008: 39). İkinci Dünya Savaşı bu dönemi de sonlandırmış ve savaşa girmemesine rağmen Türkiye için de “savaş ekonomisini” ve çeşitli siyasal önlemleri zorunlu kılmıştır. Savaşın etkisiyle dönülen katı devletçi politikalar, yüklenen vergiler ve çıkarılan kanunlar toplumsal alanda hoşnutsuzluğu tetiklemiş, bu gelişmeler hem iktisadi hem de siyasal alanda dönüşümü beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı yükselen iç ve dış muhalefet çok partili hayata geçiş sürecini de hızlandırmıştır. (Şener, 2016: 213-215) Savaşın bitmesi ile 1946 itibarıyla özel teşebbüsün öncülüğünde piyasa merkezli karma politikalar gündeme gelmiş ve refah devleti anlayışı kendini göstermiştir (Özbek, 2002: 9-22). Devletçi politikalarından vazgeçiş 1948 İktisat Kongresi’nde de vurgulanmış ve ilk dış borçlanma Marshall Planı çerçevesinde gerçekleşmiştir. (Doğan, 2015: 89) Savaş yıllarında yapılan sert düzenlemelerle beraber ortaya çıkan hoşnutsuzluk ticaret ve tarım burjuvazisinin Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı yükselen tepkisi siyasal alandaki “temsil” dönüşümünü beraberinde getirmiştir (Uslu, 2016: 357). Tarım burjuvazisinden oluşan tabanı ile Cumhuriyet Halk Partisi’nden kopan iç muhalefet Demokrat Parti’yi siyaset sahnesine dahil etmiştir. Çok partili hayata geçişin ardından iktidar el değiştirmiş ve Türkiye için 1960’a kadar devam edecek yeni dönemin adımları atılmıştır. Bu dönemde parlamentoda Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’nin %10 üzerinde oy alarak temsil görevini üstlendiği görülmektedir. (YSK Arşivi, www.ysk.gov.tr). Cumhuriyet Halk Partisi’nin VII. Kurultayınca onanmış programında Parti’nin devletçilik vasfı altında

“Devletçiliğimiz, milli ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yoluyla milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacından doğmuştur...Devlet bu amaçlara ulaşmak ve milli ekonomide kamu menfaatlerini ve hizmetlerini ve milli savunmayı sağlamak üzere doğrudan doğruya kendi tarafından yapılmasını gerekli gördüğü teşebbüsleri, kurduğu ve kuracağı teşekküllerle, üzerine almak görevindedir. Bu işler, büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüslerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve PTT gibi teşebbüslerden ibarettir. Partimiz...belirtilenler dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel teşebbüsler eliyle kurulmasını, devletin bu teşebbüsleri teşvik etmesini, korumasını ve bunlara gerekli yardımlarda bulunmasını esas tutar...”

ifadeleri ile milli ekonomi, kamu menfaatlerine göre “gerekli görülen” teşebbüslerin devlet tarafından üstlenilmesi ve özel teşebbüsleri planlayan-

düzenleyen devlet vurgusu yapılmaktadır (CHP Parti Programı, 1947, md. 7-9). Dönemin diğer majör partisi olan Demokrat Parti'nin programında

“Devletçiliği, iktisadî alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu biran evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadî faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollar ile hususî teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması, manasında anlıyoruz. Özel teşebbüs ve sermaye faaliyeti ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleriyle genel menfaatin telifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz iktisadî şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.”

ifadeleri yer almaktadır (DP Programı, 1946: 5). Buradaki bakışın iki majör partide de benzer şekillendiği açıktır. “Tamamlayıcı” devlet ile özel teşebbüs vurgusu karma bir ekonomi politikasını karşımıza çıkarmaktadır. Devlet vurgusu Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki gibi “nizam veren devlet” şeklinde yapılmakta ve “İktisadi hayatta özel teşebbüsün ve sermayenin faaliyeti esastır.” ibaresi ile Demokrat Parti, temsilcisi olduğu tarım ve ticaret burjuvazisi tabanını esas alarak özel teşebbüsü öne çıkaran liberal bir söylem kabul etmektedir (DP Programı, 1951: 57). Demokrat Parti döneminde Amerika'nın yardımlarına yönelik gelişen ve giderek artan bağımlılık, özel teşebbüsün tarım ve ticareti önceleyerek ekonomi politikaların belirlenmesi, plansız atılan adımlar, yüksek enflasyon ve borç krizini ortaya çıkarmıştır. Parti son döneminde Milli Koruma Kanununu çıkararak hükümete verdiği “ekonomiyi düzenleme yetkisi” ile liberal söylemi müdahaleci söylem ile değiştirmiştir. Bu müdahale anlayışının otoriter yönetimle desteklenmesi Türk siyasal hayatındaki ilk askeri müdahaleyi beraberinde getirmiştir. (Atılğan, 2016: 402-405) Bu dönem parlamentoda temsili ve ana muhalefeti üstlenen iki parti de tipolojik açıdan elit temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti özellikleri taşımaktadır. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ile kurulan ve çok partili hayata geçiş ile kırsal kesim desteğini kaybederek sınırlı kitleye yönelen, merkez hegemonyasının parti içi demokraside hâkim olduğu yapı ile Cumhuriyet Halk Partisi özel teşebbüsü önceleyen bir karma ekonomi politikası benimsemektedir. CHP içinden kopan elit kurucu temeli, tarım ve ticaret ile uğraşan kesimi seçmen kitlesi olarak belirlemesi ve iç yapısında hâkim olan merkez hegemonyası ile Demokrat Parti de liberal vurgusu yüksek bir ekonomi politikasını takip etmiştir. Bu iki parti için ekonomi politikalarına temel aldıkları kesimlerden hareketle farklılıklar şekillenmiştir.

3.2. 1960-1980 Arası Dönem

1960'lı yılların başında gerçekleşen askeri müdahale hem siyasal hem de ekonomik alanda değişimi ve yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Yeni anayasa ile Türkiye Cumhuriyeti “sosyal devlet” olarak tanımlanmıştır. Hak ve özgürlüklerin genişleyeceği ve toplumsal sınıfların örgütlenmeye başlayacağı bu dönemin sosyal devlet tanımından hareketle ekonomi vurgusu ise yine karma

modeller ile “içe dönük, dışa bağımlı genişleme” olmuştur. (Akyıldız & Eroğlu, 2004: 52-53, Boratav, 1998: 7). Anayasa, bu dönemin iktisat politikalarının ana odağından biri olan kalkınma planlarına da “devletin ödevi” olarak yer vermiştir (1961 Anayasası, md.41) Bir anlamda önceki dönemin güçlükleri plansızlığa ve liberal anlayışa bağlanmıştır (Doğan, 2015: 144) Kalkınma planlarının ve buna ilişkin kurumların siyasal ve ekonomik alana dahil edildiği bu döneme ithal ikameci-korumacı politikalarla devam edilmiştir. Demokrat Parti iktidarının aksine bu dönem sınai birikim süreci ön plana çıkarılmış ve “planlı kalkınma ilkesi” benimsenmiştir (Atılğan, 2016: 526, Doğan, 2015: 144). Karma ekonomi modellerinin “en güçlü yanı” olarak kabul edilen planlama böylece Anayasa’da da yer alarak bu dönem ekonomi politikalarının ana odağını belirlemiştir (Kılıçbay, 1984: 19). Ancak bu dönemdeki plan vurgusunun sosyalist bir planlamayı işaret etmediğini belirtmek gerekmektedir. İlgili dönemin planları kamu için emredici, özel sektör için özendirici olarak kurgulanmıştır. (Akyıldız & Eroğlu, 2004: 53) I. Beş Yıllık Kalkınma Planı devlet ve özel kesimi birbiri için tamamlayıcı olarak göstermiş ve karma ekonomik sistem dönem için planda öngörülmüştür (DPT, 1963: 59). 1980 yılında gerçekleşen askeri müdahaleye kadar dönemin iktisat politikalarında vurgular değişmemiştir. Bu süreçte 1973’te dünyada yaşanan petrol krizinin etkisi Türkiye’yi 1970’li yılların sonuna doğru oldukça şiddetli bir biçimde vurmuştur. Böylece 1970’li yılların krizi, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin yaşadığı ithal ikameci modelin ve karma ekonomi politikalarının geçerliliğini yitirmesi ile sonuçlanmıştır (Deniz Ozan, 2016: 667, Doğan, 2015: 182). Bu dönemde aynı zamanda toplumsal alanda iyice belirgin hale gelen sol, sağ, dini ve etnik kimliklerin örgütlenmesi ve bu grupların şiddete başvurmasının da etkisiyle gerçekleşen askeri müdahalenin ardından siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda yeni dinamikler ön plana çıkmıştır. 1960-1980 arası dönemin parlamentosuna bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi’nin 1973’e kadar iki partili sistemi koruduğu görülmektedir. 1973 yılında yapılan seçim sonuçlarına göre Milli Selamet Partisi ve Demokratik Parti de dönemin majör partilerinden olmuştur. (YSK Seçim Arşivi, www.ysk.gov.tr) Bu dönemin partilerinden Cumhuriyet Halk Partisi, askeri müdahale ardından açıkladığı programında 1947 yılında belirtilenleri tekrar etmekte ve “sosyal adalet” kavramını programına dahil etmektedir. 1965 yılındaki Parti seçim bildirgesinde yer verdiği “*CHP, devletin ve özel teşebbüsün gücünü toplum refahı için seferber eden, insanların çalışma hevesini ve teşebbüs ruhunu sosyal adalet ve toplum yararı ile bağdaştıran ve hızlı iktisadi kalkınmayı demokratik plan düzeni içinde gerçekleştirme azmini temsil eden partidir.*” ifadesi ile Parti gerek Anayasa gerek kalkınma planlarının benimsediği yaklaşımı devam ettirmektedir. “*İktisadi politikamızın tanziminde ve yürütülmesinde, halkımızın büyük çoğunluğunun köylü olduğunu ve tarımın ekonomimize temel teşkil ettiğini daima göz önünde bulunduracağız.*” ve “*...Genel planlama ile toplum kalkınması ve özellikle köy*

kalkınması arasında uyum ve bağlantı sağlanacaktır.” ifadeleri ise bu noktada kalkınmada ön planda tarımsal kalkınmayı tuttuğunu da düşündürmektedir (CHP Parti Programı, 1961: 11, CHP Seçim Bildirgesi, 1965: 3). Buna göre Cumhuriyet Halk Partisi’nin önceki dönemde özel teşebbüsleri planlayan- düzenleyen devlet vurgusuna planlı kalkınmayı dahil ettiği söylenebilecektir. Dönemin diğer partisi olan Adalet Partisi ise

“İktisadi kalkınmamızın ancak hürriyet içinde gerçekleştirilebileceğine inanıyoruz. Maddî ve iktisadî alanda elde edilecek başarıların, hürriyet ve adaletin hâkim olduğu, medenî ve demokratik bir toplumda gerçek değerini bulabileceği kanısındayız. İktisadî kalkınma gayretlerimizin hedefi; fert başına düşen geliri süratle arttırma yanında, zümreler ve bölgeler arasındaki dengeyi gerçekleştirme, sosyal barışı tesis etme, iktisadî ve sosyal düzenimizin istikrarını koruyabilmedir. İktisadî kalkınma bahanesiyle fertleri siyasi otoritenin birer kölesi haline getiren, onu, üzerinde fütursuzca işlenebilecek bir ham madde telâkki eden totaliter düşüncesinin karşısındayız... Refah devleti anlayışımız iktisadî bünyemizin karma ekonomi esasına dayanmasından ilham almaktadır. Karma ekonomiyi tam bir devletçilik veya kolektivizme geçişin bir safhası olarak kabul eden görüşün karşısındayız. Dünyada her ekonomi karmadır. Bizim karma ekonomi anlayışımıza göre, devlet faaliyeti ve kamu sektörü vatandaşın mutluluk ve refaha ulaşma çabasında ona yardımcı olmak, onu desteklemek zorunluluğundadır.”

ifadeleri ile özel teşebbüsü öne çıkaran bir ekonomi yaklaşımı benimsemektedir. Dönemin ana kavramı olan planlı kalkınmaya ise seçim bildirgesinde şu ifadelerle açıklık getirmektedir:

“Plânlı kalkınma; bir anayasa müessesesi olduğu gibi, demokratik plân tekniğinin iktisadî kalkınmada çok müessir bir metot olduğu inancındayız. Plânlı rasyonel bir iktisadî politika takip edilmenin en tesirli vasıtası olarak görüyoruz. Plânlama ile devletçilik arasında ne tatbikat ne de mantık ve nazariye yönünden, herhangi bir bağ bulunmadığı kanaatindeyiz. Plâni, devletçiliğin tabii bir sonucu olarak gören düşünce tarzı, milli hayatımız bakımından son derece faydalı ve zaruri bir mekanizma olan plân fikri için, zararlı bir davranıştır. Plân; biçildiği şekilde giyilmesi gereken bir dar ceket değildir.”(AP Seçim Bildirgesi, 1961: 26).

Adalet Partisi, dönemin öne çıkan planlama anlayışına mesafe koyarak ekonomik politikasını ithal ikameci politikalarla şekillendirmiş ve sanayi sektörünü ön plana alarak kalkınma vurgusunu buradan hareketle yapmıştır (Atılğan, 2016: 528). 1973 yılında yapılan genel seçimlerde Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi’nin de parlamentoda %10’luk temsili aştığı görülmektedir. Adalet Partisi’nin tarımın sanayileşmeye tabi kılındığı politikalarına karşı çıkan iç muhalefetinden doğan Demokratik Parti “*Partimiz, demokratik düzene uygun ve ferdi teşebbüsü esas alan bir ekonomik politikayı benimsemektedir...Bugünün ekonomik hayatında devletin büyük rolü olduğuna inanmaktayız. Ancak devletin ekonomik hayattaki varlığı muayyen ölçüleri içinde kalmalıdır.*” cümleleri ile özel teşebbüs ağırlıklı bir ekonomiyi desteklemektedir (Demokratik Parti Programı, 1970: 97). İslami

referanslara sahip olan Milli Selamet Partisi'ne geldiğinde ise Parti programında yer verdiği

“Aziz vatandaşlarımız ortak pazara evet diyen partilerin liderlerini ve adaylarını nerede görürseniz, seçim sanığı olarak sorguya, çekiniz... Milli ve manevi değerlerimizi dejenere edecek, milli sanayimizi yıkacak, siyasi sahada milli hakimiyet prensibini ihlal ederek, ortak ve kozmopolit bir vasatta milletimizin her bakımdan kaynayıp gitmesine amil olacak bu teşebbüs karşısında, milli görüşü temsil eden partimiz vazifesini yapacak... «Kapitalist sistem», «Sosyalist sistem». Bu sistemler sadece iktisadî sahada kalmıyor; milletlerin içtimai ve manevi sahalarına el atıyorlar ve böylece iki ayrı alem meydana getiriyorlar. Satıhta ayrı bu iki grubun temelde çok müşterek tarafları bulunmaktadır: Her ikisi de maddecidir, materyalisttir. Her ikisi de menfaatçidir.”

cümleleri ile serbest piyasa ekonomisini eleştiren bir söylem geliştirdiği görülmektedir (MSP Parti Programı, 1973: 38, MSP Seçim Bildirgesi, 1973: 7- 39). “Milli iktisat” vurgusunu parti belgelerinde sıklıkla yapan Parti'nin milli bir kalkınma hedeflediği söylenebilecektir. Tipolojik olarak elit temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti tipolojisine uyum sağlayan Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi ve Demokratik Parti tipolojileri gibi özel teşebbüs vurgulu ekonomi politikaları benimsemiştir. Bu dönem parlamentodaki inanç temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti tipine uyan Milli Selamet Partisi ise milli iktisat vurgusu ile diğerlerinden ayrılmıştır.

3.3. 1980-2000 Arası Dönem

Askeri müdahalenin etkisiyle 1980'lerin başı siyasal alanda var olan bütün siyasal partilerin kapandığı, toplumsal alanda özgürlüklerin kısıtlandığı ve ekonomide askeri müdahaleden hemen önce alınan 24 Ocak kararlarının da etkisiyle Türkiye'de de neo-liberal politikaların devreye girdiği bir dönem olmuştur (Uçkaç, 2010: 426, Cizre-Sakallıoğlu & Yeldan, 2000:484). Kararlar çerçevesinde piyasa ekonomisini harekete geçirmeyi, enflasyonu aşağı çekmeyi ve ekonominin dışa açılmasını amaçlayan istikrar tedbirleri şekillendirilmiştir (Akyıldız & Eroğlu, 2004: 55). Tedbirlerin müdahale sonrasında uygulamada yansımaları da ihracata dayalı büyüme hedefi şeklinde olmuştur. (Saraçoğlu, 2016: 758). Bu dönem dünyada da küreselleşmenin etkilerinin yani Batı'nın alt yapısı olan uluslararası kapitalizmin ve demokrasi, insan hakları gibi üst yapı unsurlarının artık gözlenebildiği dönemdir (Oran, 2010: 10). Neo-liberalizm daha çok iktisadi yönü ile Türkiye için piyasa ekonomisine yönelik değişim süreci ile öne çıksa da siyasi, kültürel ve ideolojik alanlarda da yeni yapılanmaları beraberinde getirmiştir (Doğan, 2015: 185, Saraçoğlu, 2016: 756). Bir yandan neo-liberalizmin siyasal ve toplumsal alana sunduğu özgürlük, diğer yandan askeri müdahale sonrasında sınırlanan temel özgürlükler ve siyasal kurumlar Türkiye için eskisinden farklı bir dönemi başlatmıştır. Müdahale sonrasında demokrasiye kontrollü geçiş sürecinde Anavatan Partisi örneğinde toplumun belli kesimlerine yönelmek yerine daha kapsayıcı bir

kitleyi hedef alarak parti politikalarının şekillendirildiği de görülmüştür (Altınbaş, 2021). Değişen seçim sistemi ve siyasal partilerin parçalanmış yapısı 1990'lı yıllarda koalisyon hükümetlerini ve istikrarsız süreçleri beraberinde getirmiştir. 1980 askeri müdahalesinin ardından siyasal alanda temsili üstlenen ilk parti Anavatan Partisi olmuştur. Parti, programında *“İktisadi kalkınmanın hızlandırılmasını, işsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını, gelir dağılımı farklılıklarının azaltılarak refahını yaygınlaştırmasını ön gören; iktisadi gelişmelerde fertlerin teşebbüs gücünü esas kabul eden...”* ifadelerine yer vererek özel teşebbüs vurgusu yapmaktadır (ANAP Programı, 1983). Seçim Beyannamesinde yer alan

“Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tehditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması ekonomik sistem tercihimizdir...İktisadi gelişmenin güvenli ve sürekli bir şekilde yapılabilmesi için devletin başlıca rolü istikrarın teminidir.”

cümleleri de partinin ekonomi politikasındaki neo-liberal eğilimi açıkça göstermektedir. Böylece devlete “istikrarın temini” görevi verilmiştir. (ANAP Seçim Beyannamesi, 1983: 25-26). Askeri müdahale sonrası seçime katılmasına izin verilen ve parlamentoda yer alan diğer iki parti Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi olmuştur. Halkçı Parti'nin programına bakıldığında Parti, ekonomi politikasını *“Halkçı Parti, ekonomik kalkınmada devletçiliğe ağırlık veren karma ekonomi modelini benimser.”* şeklinde dile getirmektedir (Halkçı Parti programı, 1983: 4). Milliyetçi Demokrasi Partisi ise

“...Partimiz, karma ve piyasa ekonomisi sisteminin işleminde, vatandaşın temel ihtiyaç maddelerinin Devletçe korunup kollanması anlayışı içindedir. Bu sistem içinde, Devlet teşebbüsünü, hür teşebbüsü rakip gören ve her sahaya el atma özleminde kısır bir devletçilik anlayışı içinde değil, özel teşebbüsün yetersiz kaldığı sahalarda onu tamamlayan, düzenleyici ve yol gösterici bir müessese olarak görüyoruz.”

cümleleri ile özel teşebbüsten yana olan ekonomik duruşunu açıklamaktadır (MDP Programı, 1983: 12). Halkçı Parti sol kanat temsilini üstlenip devletçiliğe ağırlık verirken, sağ kanadı temsil eden Milliyetçi Demokrasi Partisi ise özel teşebbüsü öne çıkarmaktadır. Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisi'nin 1985 yılında birleşmesinden doğan Sosyal Demokrat Halkçı Parti de 1987 ve 1991 yıllarında yapılan milletvekili genel seçimlerinde parlamentoda temsil hakkını kazanmıştır (YSK Arşivi, www.ysk.gov.tr). Parti, programında “Toplumun Örgütlenmesi ve Kurumlaşması” başlığı altında ekonomik kurumlaşmada piyasa mekanizmasından ve planlamadan bahsetmektedir. Programında yer alan

“Parti, piyasa mekanizmasının sağladığı olanaklardan yararlanılırken, ortaya çıkardığı bu tür sakıncalardan kaçınmak için etkin bir ulusal planlamanın gerekli olduğunu kabul eder...” ve *“SHP, kaynakların en iyi biçimde değerlendirilmesini, kalkınma hızının artırılarak başta işsizlik olmak üzere ekonomik ve sosyal sorunların*

çözümünü, sanayileşmenin gerçekleştirilmesini, dış ekonomik ilişkilerde bağımsızlığın sağlanmasını, hakça bir gelir dağılımına ulaşılmasını amaçlar ve bu amaçların etkin bir planlama ile gerçekleştirileceğine inanır Ekonominin giderek bunalımlara sürüklenmemesi için de planlamayı gerekli sayar...Planlar, genelde devlet kesimi için zorunlu, özel kesim için yönlendirici nitelikte olacaktır Plan kararlarının her iki kesimde de uygulama oranlarının arttırılması için güçlü özendirme ve denetim araçları getirilecektir.”

ifadeleri ile piyasa mekanizması ve planlama ekonomi politikaları için bir arada sunulmuştur (SHP Programı, 1983: 17-30). Bu dönemde merkez sağın temsilcilerinden olan ve parlamentoda yer alan bir diğer parti, Doğru Yol Partisi’dir. Parti, ekonomi politikasını

“Ekonomik hayatta devletin gerektiğinde üretici, genelde düzenleyici, destekleyici ve caydırıcı tesirli bir role sahip olması gerektiğine inanırız. Serbest piyasa ve rekabet nizamını gerçekleştirmek ve ekonomiyi bu düzende geliştirmek kararındayız. Kalkınmanın plana bağlı olarak gerçekleşmesini gerekli görürüz. Planlamanın gayesi bütün ekonomik faaliyetleri merkezi bir plana bağlamak değildir. Hür teşebbüse özendirici olacaktır...”

cümleleri ile serbest piyasa ekonomisi üzerinden özel teşebbüs vurgusu ile kurmaktadır (DYP Programı, 1983: 86-87). Burada da planlamaya özel teşebbüse karşı “özendirici” bir misyon yüklenmektedir. Merkezden yapılan planlamaya belirli ekonomik faaliyetlerin dahil edilmesi gerektiği işaret edilmektedir. 1991 ve 1995 yıllarında parlamentoda yer alan, siyasal İslam’ın temsilcisi olan partilerden Refah Partisi’ne geldiğinde Parti’nin

“...Milletimizi kendi gücü ve potansiyeli ile kalkınmaya sevk eden bir uygulama yapmayı hedef ittihaz ediyoruz. Milli karakter ve bünyemize uygun, ülkemizi ve milletimizi istismar etmek isteyen dış ve iç mihrakların şaşırtıcı ve tavizkar reçetelerine iltifat etmeyen...bir yol izleyeceğiz. Mali politikamız refahın tabana adil ölçüler içerisinde yayılmasını fert başına düşen milli gelirin artırılmasını ve herkese haklı ölçüler içerisinde intikalini sağlayacak şekil ve şartlar içerisinde tanzim edilecektir.”

şeklinde sosyalizmi andıran bir milli ekonomi politikası ortaya koyduğu görülmektedir (Özbudun, 2010: 110, RP Tüzük ve Programı, 1985: 45-46). Parti’nin “Adil Ekonomik Düzen” başlıklı belgesinde ise benimsediği bu politika

“Adil ekonomik düzen tam ve mütekamil bir düzendir. Bu düzende kapitalizmin ve komünizmin faydalı yanları mevcuttur. Fakat mahsurlu ve zararlı yanlarına yer verilmemiştir...Adil ekonomik düzende devlet ekonomik faaliyetlere iki türlü hizmet yaparak katılır. Devletin yürüttüğü genel hizmetler: Güvenlik, yönetim, yargı, enerji temini, su, yol, alt yapı hizmetleri...vs. gibi hizmetlerdir...devlet ayrıca temel ekonomik malların tanzim hizmetlerini yürütür...Adil ekonomik düzende bütün ekonomik faaliyetleri şahıslar yürütürken bunlar bu faaliyetleri ya şahıs olarak ya şirket olarak veya vakıflar olarak yürütürler.”

şeklinde anlatılmıştır (Adil Ekonomik Düzen Belgesi, 22-23). 1991 yılı seçim beyannamesinde yer alan “*Refah Partisi mevcut adil olmayan uluslararası düzenin değiştirilerek yeni bir Adil Düzenin kurulmasını gündeme getirerek, İslam dünyası ve ezilen az gelişmiş ülkelerle birlikte hareket edecektir*” ifadesi de göz önünde bulundurulduğunda Parti'nin benimsediği model Özdemir (2015: 171) tarafından tanımlandığı hali ile “Batı tipi serbest piyasa ekonomisi ile Doğu tipi devlet kontrollü sosyalizm arasında karma bir ekonomik yapı” işaret etmektedir (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 128). Ulusalçı sol kesimi temsil gayretinde olan Demokratik Sol Parti ise 1991, 1995 ve 1999 yıllarında yapılan milletvekili genel seçimlerinde parlamentoda yer almıştır (YSK Seçim Arşivi). Parti'nin

“Gelişme köylüden başlayacak...ekonomide halk sektörünün ağırlık yeri bulunacaktır... Devlet sektörünün genişliği değil, devletin ekonomiyi halk katılımıyla ve toplum yararına etkin biçimde yönetebilmesi önem taşıyacaktır... Devlet sektöründeki ekonomik işlevli işletmeler, devletin karışma ve koruma alanı dışına çıkarılacaktır. Bunların yönetimlerine ve yatırımlarına siyasal iktidarlar karışamayacaklardır... Devletin her iki alanda da öncülük ve sorumluluk üstlenmesi, özel sektörün bu tür yatırımlara ilgisizliği nedeniyle zorunludur. Gerek geri kalmış yörelerdeki öncü ve doğurgan yatırımların, gerek ileri teknolojik yatırımların özel sektör veya halk sektörü tarafından da yapılmasına bir engel söz konusu olmayacaktır. Tersine, bu tür yatırımlara girişenler devlet desteğinden yararlanabileceklerdir.”

şeklinde politikasını ortaya koyduğu görülmektedir (DSP Programı, 1991: 61-64). 1987 yılı seçim beyannamesinde ise demokratik sol ekonomi düzeninde devletin yerini

“Demokratik Sol düzende, altyapılar, kamu hizmeti gören kuruluşlar, önemli doğal kaynaklar ve savunmayla doğrudan ilgili sanayiler devlet elin de bulunacaktır; bunların dışındaki tüm ekonomik faaliyet alanları ise, devlet sektörüyle birlikte, özel sektöre ve halk sektörüne de eşit rekabet koşulları içinde açık bulundurulacaktır. Özel sektör üretken yatırımlara ve ileri teknolojilere özendirilecektir; kârını ve kazancını, ucuz işçilikle değil, verimli işletmecilikle yükseltmesi beklenmektedir.”

ifadeleri ile belirlemektedir (DSP Seçim Bildirgesi, 1987:44-45). Buna göre Demokratik Sol Parti için de dönemin politika anlayışından sapmayan özel sektörü devlet ve halk sektörünün yanına koyan karma bir ekonomi vurgusu yapılmıştır. Özel sektör ve halk sektörünün devletin üstlenmesi gereken ekonomi faaliyetlerinin dışında kalan tüm faaliyetleri bölüşmesi hedeflenmiştir. 1995 yılı genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden parlamentoya girdiği görülmektedir. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi ekonomi politikalarını “örgütlü pazar ekonomisi, pazar mekanizmasının eksiklerini giderici, esnek, özendirici stratejik planlama, ekonomide verimlilik ve etkinlik” üzerinden tanımlamıştır (CHP Programı, 1994: 61-62). Bu ve benzer söylemleri ile CHP ekonomi politikasında liberal vurguyu yansıtmıştır. 1999 yılı seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisi'nin ve Fazilet

Partisi'nin de parlamentoda yer aldığı görülmektedir (YSK Seçim Arşivi). Dönemin koalisyon ortağı olan Milliyetçi Hareket Partisi'nin 1995 yılı seçim bildirgesinde

“MHP Serbest piyasa ekonomisi içinde sermayenin tabana yayılmasını ve fırsat eşitliğini ön planda tutan bir ekonomi politikası izleyecektir. Dengeli kalkınma, enflasyonla mücadele, adil vergi sistemi ve kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması öncelikli konularımız olacaktır. Yüksek kalkınma , işsizliğin önlenmesi, gelişmiş ülke seviyesine , bilgi çağına ulaşılması için gerekli kaynak ülkenin kendi potansiyelinde mevcuttur, kayıt dışı ekonominin meşru zemine oturtulması kaynak açığını büyük ölçüde azaltacaktır...Milli ekonomi politikasında bir yandan dünya ile ticari entegrasyon, diğer yandan da kendi ihtiyaç ve çıkarlarımız göz önüne alınacaktır... MHP katı ve dogmatik merkezi planlamanın tamamıyla dışında, iktisadi kuruluşların ve fertlerin kabiliyetlerini ve teşebbüs güçlerini kullanmalarına imkan veren düzenleyici, yönlendirici ve denge kurucu bir planlama anlayışına sahiptir.”

diyerek oluşturduğu milli politikanın yanı sıra serbest piyasa ekonomisi vurgusunu da yapmıştır (MHP Seçim Bildirgesi, 1995: 8-9) 2000'lere geçmeden parlamentoda incelenmesi gereken son parti ise Fazilet Partisi'dir. Fazilet Partisi 1999 yılında yapılan seçimler sonucunda parlamentoda yer almıştır (YSK Seçim Arşivi). Parti'nin

“...serbest pazar ekonomisi iktisadi anlayışımızın temelidir. Ekonomi politikamızın temel amacı, ülkemizi...küresel rekabet ortamına hazırlamak, ... gelir dağılımını adil hale getirmek, bölgeler arası kalkınmışlık farklarını gidermektir. Tüm bunların amacına uygun olarak gerçekleştirilebilmesi için reel para politikası takip edilecektir. ...Devlet asli fonksiyonu olan güvenlik, adalet, eğitim, sağlık ve alt yapı hizmetlerini yapacak, denetleyici, gözetici ve yol gösterici olarak özel teşebbüsün gelişebilmesi için serbest piyasa ekonomisinin bütün şartlarını hazırlayacaktır.”

ifadeleri ile serbest piyasa ekonomisine ve özel teşebbüse vurgu yaptığı açıktır (FP Kalkınma Programı, 1998: 15-16). Bu duruşu ile öncül partisi Refah Partisi'nden oldukça farklı bir duruş sergilediği söylenilebilecektir. Dönemin siyasal partilerinin serbest piyasa ekonomisi vurgusunun, yani liberal politikalara yeniden dönüşü simgeleyen politikalarının öne çıktığı görülmektedir. Bu dönem partilerinde tipolojik farklılık ise yalnızca Anavatan Partisi ve İslami referanslara sahip olan Refah Partisi ve Fazilet Partisi'nde okunmaktadır. Bu partilerden Anavatan Partisi elit temelli kapsayıcı kitle hedefli hegemonik parti tipini, Refah ve Fazilet Partisi ise inanç temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti tipini karşılamaktadır. Dönemin diğer partilerinin elit temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti tipine uyumlu yapısını devam ettirdiği görülmektedir. Bu partiler için ekonomi politikalarındaki benzerliğin tipolojik eğilimlerinde de var olduğu açıktır. Ancak 1980'lerin ulusal ve uluslararası gelişmeleri düşünüldüğünde partilerin serbest piyasa ekonomisi vurgusunun alternatifsiz olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Yani partiler tipolojik olarak farklılaşsa da dönemin koşulları ekonomi politikalarında bu vurguyu bir anlamda kaçınılmaz hale getirmiştir.

3.4. 2000 ve Sonrası

2000'ler Türkiye için ekonomik kriz, enflasyonla mücadele programları ve siyasal iktidarın değişimi ile başlamıştır. Küreselleşmenin ve dolayısıyla dijitalleşmenin tüm dünyada etkisini göstereceği dönemin iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi olmuştur. Tek parti iktidarının yeniden deneyimlenmesi, Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin ve müzakerelerin yoğunlaşması, neo-liberal politikaların ve küreselleşmenin hızla dünyaya yayılması ve en nihayetinde dijital çağ söyleminin gelişimi dönemin ana dinamikleri olarak sayılabilecektir. Dönemin incelemesine Adalet ve Kalkınma Partisi ile başlamak gerekirse Partinin ekonomi politikalarının temelini "*Ekonomik gelişmenin kaynağı ve hedefi olarak insanı esas alır; Tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yanadır; Devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olması gerektiğini benimser; Devletin ekonomideki işlevini düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlar.*" açıklaması oluşturmuştur (AK Parti Programı, 2003: 33-34). Devletin düzenleyici ve denetleyici görevinin altını çizmesinin yanında devleti her türlü ekonomik faaliyetin dışında tutması neo-liberal politikaya eğilimini göstermektedir. Muhafazakâr demokrat iktidarın ana muhalefet partisi ise sol kanattan Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi

"Program, özel girişim ile kamunun düzenleyici ve denetleyici görevinin bir arada olduğu piyasa düzeninde, dünyaya açık, küresel riskleri yönetebilen, istikrar içinde hızlı ve dengeli kalkınmayı ve sosyal politikaları ön planda tutan, stratejik planlamanın uzun vadeli bakış açısı ve geniş vizyonu içinde şekillenecektir. Cumhuriyet Halk Partisi, fırsat eşitliğine ve verimliliğe odaklı, örgütlü, kayıtlı, kurallı, adil, dünyaya açık, sosyal piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracaktır."

ifadelerinin kullanılarak ekonomi politikalarında piyasa vurgusunun devam ettirildiği görülmektedir (CHP Parti Programı, 2008: 143-144). 2007 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde parlamentoda milliyetçi sağ kanat temsilini üstlenen Milliyetçi Hareket Partisi de yer almıştır (YSK Arşivi). Milliyetçi Hareket Partisi'nin ekonomi politikalarında

"Piyasa ekonomisi kurallarının işletilerek tekelci oluşumların ve haksız rekabetin önlenmesi, kamunun ekonomideki rolünün yol gösterici, düzenleyici ve denetleyici faaliyetler ile sınırlandırılarak; özel sektör dinamizminin ve teşebbüs gücünün desteklendiği istikrarlı, çevreye duyarlı ve istihdam dostu bir büyümenin gerçekleştirilmesi, partimizin ekonomi politikasının esasını oluşturmaktadır."

ifadeleri ile özel teşebbüs vurgusu yaptığı görülmektedir (MHP Programı, 2009: 61). 2015 yılında iki kere tekrarlanan seçimler sonucunda parlamentoda etnik temelli Halkların Demokratik Partisi de temsili üstlenmiştir. Parti ekonomi politikasını

"...Neo liberal yerel ekonomi politikaları yerine halktan ve emekten yana sosyal politikaları hayata geçirmektir." ve "*HDP'nin 'Barışçı ve Katılımcı Güven Ekonomisi'nin hedefi; dayanışmacı, kararların halkın iradesiyle alındığı, toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir ekonomik bakışla, üretenlerin ekonomik ilişkiler*

üzerinde denetimini artırmaktır. Perspektifimiz; doğa ile uyumlu ekonomi ve insan onuruna yaraşır istihdam yaratmak, dar gelirliilere gelir artışı sağlamaktır...HDP'nin ekonomi politikalarının kırmızı çizgisi, emekçinin haklarıdır."

şeklinde ifade etmektedir (HDP Parti Programı, 2020, HDP Seçim Beyannamesi, 2018: 24) Bu ifadeler Parti'nin neo-liberal politika karşıtı bir söylem geliştirdiğini ve Parti belgelerinde sıklıkla yaptığı sosyal kalkınma, sosyal haklar ve sosyal büyüme modeli vurguları sebebiyle ekonomi politikalarında sosyalist bir yönün de var olduğunu göstermektedir. 2018 yılında ise parlamentoya Milliyetçi Hareket Partisi'nden kopan muhalefetin kurduğu İyi Parti dahil olmuştur. Parti, ekonomi politikasını

"Ekonomi programımızın ana felsefesi öncelikle istikrarlı ve kapsayıcı aynı zamanda hızlı büyümek zorunda olan Türkiye'nin, erişilen refahı toplumun her kesimine adil bir şekilde dağıtabilmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Serbest piyasa sisteminin her durumda kısıtlı kaynakları en etkin bir biçimde dağıtmadığı ve toplumsal ahengi bozacak boyutlarda gelir ve servet eşitsizliğine yol açtığı gerçeklerini göz ardı etmeden, özel mülkiyet, serbest girişim, serbest sözleşme ve çalışan haklarının evrensel hukuk kuralları ile güvence altına alındığı bir ekonomik yapıyı desteklemekteyiz... Kamu ekonomi bürokrasisinde stratejik planlamanın önemini artıracğız. Performans ölçüm, değerlendirme sonuçlarına bağlı politikalar üretme ve uygulama önündeki tüm engelleri kaldıracak bu yolla şeffaflığı ve hesap verilebilirliği destekleyeceğiz. Ekonomi politikalarımızın nihai hedefi dengeli, sürdürülebilir, kapsayıcı, dışa bağımlılığı azaltacak bir büyüme ve paylaşım modelini yaşama geçirmektir. Fırsat eşitliğinin ve kişisel gelişimin önünü açan bir sistemin, vatandaşlarına onurlu bir yaşam sağlayacak çalışma koşullarını da yaratabileceğine inanıyoruz. Erişilen refahı toplumun tüm katmanlarına adilce yayabilen bir ekonomik düzen, güçlü ve huzurlu bir ülkenin temel yapı taşlarından bir tanesidir. Ekonomi politikalarımızda yeni küresel ve bölgesel, ekonomik ve finansal çerçevenin önemli bir etkisi olacağına inanıyoruz. Bu nedenle küresel ekonomi politiğin parametrelerini doğru okuyan, buna uygun politika geliştirilmesini önceleyen ve nihai olarak Türk ekonomisinin küresel ve bölgesel düzenin güçlü ve saygın bir aktörü olabilmelerini sağlayan bir modeli temel alacağız."

şeklinde dile getirmiştir (İYİ Parti Programı, 2020: 39-40). Parti'nin vurguları sosyal liberal yaklaşımı işaret etmektedir. 2000'den bugüne kadar devam eden sürece bakıldığında parlamentoda temsil edilen partilerin piyasa ekonomisi ve neo-liberal yaklaşıma uygun politikalar hedeflediği görülmektedir. Parlamentoda siyasal hayatın son döneminde farklı tipolojide sınıflandırılan partilerin yer alması dönemi ayrıcalıklı kılsa da ekonomik hedefler açısından neo-liberal politikaları dönüştürücü güçte bir söylem farklılığının var olmadığı açıktır. Bu dönemin majör partilerinden Adalet ve Kalkınma Partisi tipolojik olarak ilk dönemde elit temelli kapsayıcı kitle hedefli hegemonik parti, ikinci döneminde ise elit temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti olarak sınıflandırılmıştır. Elit temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik parti tipolojisinde ise Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi yerini

almıştır. Elit temelli kapsayıcı kitle hedefli yapısı ile İyi Parti ve etnik temelli sınırlı kitle hedefli çoğulcu yapısı ile Halkların Demokratik Partisi dönemin diğer majör partileri olmuştur. İyi Parti ve Halkların Demokratik Partisi haricinde dönemin diğer majör partilerinin ekonomi politikalarında piyasa vurgusu ve neo-liberal söylemler öne çıkmıştır. İyi Parti de esasında sosyal liberal ekonomi politikaları ile bu benzerliği yakalamıştır. Halkların Demokratik Partisi ise tamamen neo-liberal politika karşıtı bir söylem benimsemiştir.

Sonuç itibariyle denilebilir ki siyasal partiler ekonomi politikalarını dönemin dinamiklerine göre şekillendirmeyi tercih etmiştir. İnanç/etnik ve sınıf temelli parti tiplerinde 1980'lere gelene dek dönemin diğer partilerinden kısmen ayrılan bir duruş gözlenirse de 1980 sonrasında bu fark da büyük oranda ortadan kalkmıştır. Elit temelli sınırlı/kapsayıcı kitle hedefli hegemonik/çoğulcu parti tipine uyum sağlayan diğer partilerin ekonomi politikalarının keskin farklar barındırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple bir tipolojik model için partilerin ekonomi politikalarının parti karakteristiğine ilişkin bir gösterge sunamayacağı görülmüştür. Partileri anlayabilmek ve kategorize edebilmek için kurulan tipoloji modellerinde ekonomi politikalarının başka alt değişkenlerle desteklenerek kullanılması gerekmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Demokrasilerin ana karakterlerinden olan siyasal partilerin hem tipolojik hem de ekonomi politikaları özelinde incelenmesi sonucunda partilerin resmî belgelerinde devleti ve özeli bir arada tutan ekonomi politikalarının belirgin bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Benimsenen bu karma politikaların öne çıkardığı vurgular ise her dönemin dinamiğine göre farklılaşmıştır. Buna göre 1945-60 arası dönem liberal politikaları gündeme getirirse de uluslararası dinamikler zaman zaman katı devletçi politikaları gerekli kılmıştır. 1960-80 arasında ise planlı kalkınma Anayasal hükümler de göz önünde bulundurularak ekonomi politikalarına yansımıştır. Bu dönemde ekonomi politikalarında özel teşebbüs vurgusu öne çıkmıştır. 1980 sonrasında ise vurgunun büyük oranda özel teşebbüs ve serbest piyasa ekonomisine yapıldığı görülmüştür. Neo-liberal politikalar bu dönem itibariyle parti politikalarına da yansımıştır. İncelenen dönemde ve parti metinlerinde devlete ekonomik faaliyetlerde verilen “düzenleyici ve denetleyici” rolün altı da sıklıkla hemen her parti tarafından çizilmiştir.

Partilerin tipolojik eğilimine göre ise ekonomi politikalarında benzerlik sadece elit temelli kapsayıcı kitle hedefli parti tipolojisine uyan partilerde gözlenmiştir. Bunun dışında partilerin siyasal konumları dahi ekonomi politikalarına keskin biçimde yansımamıştır. Türk siyasal partilerinin içinde bulunduğu dönemin siyasal ve ekonomik dinamikleri bu politikalarda esas yönlendirici olmuştur. Bu aşamada tipoloji açısından ortaya çıkan farkların veya benzerliklerin ortadan kalktığı görülmüştür. İstikrarsız hükümetlerin ardından ortaya çıkan krizlerin siyasal örgütlenmede yarattığı parçalı yapı da öncül ve ardıl partilerin benzer ekonomi

politikalarına yoğunlaştığını göstermiştir. Bu da dönemin koşullarının etkisini bir kere daha ortaya koymuştur.

Sonuç olarak Türkiye özelinde partilerin ekonomi politikaları ulusal ve uluslararası konjoktüre göre şekillenmiş, tipolojik ve ideolojik farklılıkları ekonomi politikalarına yansımamıştır. Elit temelli sınırlı kitle hedefli hegemonik siyasal parti tipine uyum gösteren partiler arasından sağ veya sol kanat temsilcisi olan siyasal partilerin ekonomi politikalarında dahi keskin farklar görülmemiştir. Burada partilerin iç muhalefetten koparak kurulmasının da etkisi büyüktür. Bu kopma sonucu ortaya çıkan yeni partinin hem tipoloji hem de politikaları bağlamında büyük bir fark öne sürmediği açıktır. Ekonomi politikalarının da birbirine benzer vurgular taşıması partilerin bu kuruluş dinamiği benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Bunda siyasal kültür mirasının ve devlete yüklenen anlamın etkisi büyüktür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, tipoloji ve ekonomi politikaları arasında birbirini dönüştüren ve etkileyen bir ilişkinin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sebeple siyasal partiler için kurulan tipolojik modellerde ekonomik politikaların tek başına bir alt değişken olarak kullanılamayacağı ortaya çıkmıştır. Ekonomi politikalarının parti tipolojilerinde kullanılabilmesi için farklı modellere veya ek değişkenlere ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Adalet Partisi - Parti programı, 1961. TBMM Arşiv belgeleri.
 Adalet Partisi - Seçim bildirgesi, 1961. TBMM Arşiv belgeleri.
 Adalet ve Kalkınma Partisi - Parti programı, 2003. TBMM Arşiv belgeleri.
 Adaman, F. (2017). *Neoliberalizm kavramının iktisat disiplini bağlamında kuramsal bir tartışması*. Erişim Tarihi: 20.01.2021, <https://tr.boell.org/tr/2017/04/03/neoliberalizm-kavraminin-iktisat-disiplini-baglaminda-kuramsal-bir-tartismasi>.
 Akyıldız, H., Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1). 43-62.
 Altınbaş, S. (2021). *Türkiye’de siyasal parti tipolojileri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
 Anavatan Partisi - Parti programı, 1983. TBMM Arşiv belgeleri.
 Anavatan Partisi - Seçim beyannamesi, 1983. TBMM Arşiv belgeleri.
 Apak, S., Tavşancı, A. (2008). Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyumu. *Maliye Finans Yazıları*, 80. 33-53.
 Atılğan, G. (2016). Sanayi kapitalizminin şafağında. Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*. 2. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap. 521-651.
 Atılğan, G. (2016). Tarımsal kapitalizmin sancağı altında. Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*. 2. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap. 393-521.

- Bartolini, S., Mair, P. (2001). Challenges to contemporary political parties. L. Diamond, & R. Gunther (Ed.). *Political parties and democracy*. London: The Johns Hopkins University Press.
- Boratav, K. (1998). *Türkiye iktisat tarihi 1908-1985*. 6. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology*, 2(2), 221-258.
- Cizre-Sakallıoğlu, Ü., Yeldan, E. (2000). Politics, society and financial liberalization: Turkey in the 1990s. *Development and change*, 31(2), 481-508.
- Copus, C., Clark, A., Reynaert, H., Steyvers, K. (2009). Minor party and independent politics beyond the mainstream: fluctuating fortunes but a permanent presence. *Parliamentary Affairs*, 62(1), 4–18, 10.1093/pa/gsn035.
- Cumhuriyet Halk Partisi - Parti programı, 1947. TBMM Arşiv belgeleri.
- Cumhuriyet Halk Partisi - Parti programı, 1961. TBMM Arşiv belgeleri.
- Cumhuriyet Halk Partisi - Parti programı, 1993. TBMM Arşiv belgeleri.
- Cumhuriyet Halk Partisi - Parti programı, 2008. TBMM Arşiv belgeleri.
- Cumhuriyet Halk Partisi – Seçim bildirgesi, 1965. TBMM Arşiv belgeleri.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin demokrasi tarihi: 1839-1950*. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demokrat Parti - Parti programı, 1946. TBMM Arşiv belgeleri.
- Demokrat Parti - Parti programı, 1951. TBMM Arşiv belgeleri.
- Demokratik Parti programı, 1970. TBMM Arşiv belgeleri.
- Demokratik Sol Parti - Parti programı, 1991. TBMM Arşiv belgeleri.
- Demokratik Sol Parti - Seçim bildirgesi, 1987. TBMM Arşiv belgeleri.
- Devlet Planlama Teşkilatı, Teşkilatı (1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl).
- Doğan, S. (2015) *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İÜ AUZEF Yayınları.
- Doğru Yol Partisi - Parti programı, 1983. TBMM Arşiv belgeleri.
- Duverger, M. (1974) *Siyasi partiler*. Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk dönemi iktisat politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 63-73.
- Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998. TBMM Arşiv belgeleri.
- Gunther, R., Diamond, L. (2003). Species of political parties: a new typology. *Party politics*, 9(2), 167-199.
- Halkçı Parti programı, 1983. TBMM Arşiv belgeleri.
- Halkların Demokratik Partisi - Parti programı, 2020. TBMM Arşiv belgeleri.
- Halkların Demokratik Partisi - Seçim beyannamesi, 2018. TBMM Arşiv belgeleri.
- Harvey, D. (2006). Neo-liberalism as creative destruction. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(2), 145–158.
- Hofmeister, W., Grabow, K. (2011). *Political parties: functions and organisation in democratic societies*. Singapore: Konrad Adenauer Stiftung.

- İyi Parti - Parti programı, 2020. TBMM Arşiv belgeleri.
- Katz, R. S., Mair, P. (1995) Changing models of party organization and party democracy: the emergence of the cartel party. *Party Politics*, 1(1). 5-28.
- Kaynar, M. K. (2007). *Cumhuriyet dönemi siyasi partileri*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kılıçbay, A. (1984). *Türk ekonomisi (modeller, politikalar, stratejiler)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kirscheimer, O. (1990). The catch-all party. Ed. Peter Mair, *The west European party system*. New York: Oxford University Press. 50-60.
- Koole, R. (1996). Cadre, catch-all or cartel? a comment on the notion of the cartel party. *Party Politics*, 2 (4). 507-523.
- Mardin, Ş. (2014). Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri. Ed. Ersin Kalaycıoğlu & Ali Yaşar Sarıbay, "Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme. İstanbul: Alfa Basım-Yayın. 79-104.
- Mariem-Webster, Erişim tarihi: 20.01.2021, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/minor%20party>.
- Milli Selamet Partisi - Parti programı, 1973. TBMM Arşiv belgeleri.
- Milli Selamet Partisi - Parti seçim bildirgesi, 1973. TBMM Arşiv belgeleri.
- Milliyetçi Demokrasi Partisi - Parti programı, 1983. TBMM Arşiv belgeleri.
- Milliyetçi Hareket Partisi - Parti programı, 2009. TBMM Arşiv belgeleri.
- Milliyetçi Hareket Partisi - Parti seçim bildirgesi, 1969. TBMM Arşiv belgeleri.
- Milliyetçi Hareket Partisi - Seçim bildirgesi, 1995. TBMM Arşiv belgeleri.
- Neumann, S. (1956). Toward a theory of political parties, *World politics*, Vol. 6, No. 4. 549-563.
- Oran, B. (2009). *Türk dış politikası, kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt I: 1919- 1980. 15. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2010) *Türk dış politikası, kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt II: 1980-2001. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ozan, E. D. (2016) İki darbe arasında kriz sarmalı. Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. 2. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap. 663-752.
- Özbek, N. (2002). Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de sosyal devlet. *Toplum ve Bilim, Bahar*, (92), 7-33.
- Özbudun, E. (2010). *Türk siyasal hayatı*. Ed. Levend Kılıç. 7. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Özdemir, H. (2015). 28 Şubat süreci arifesinde ve ertesinde iki milli görüş partisi: Refah Partisi (RP)-Fazilet Partisi (FP) (karşılaştırmalı bir analiz). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2). 165-193.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. Yayın No: 2007-57. İstanbul Ticaret Odası Yayını.

- Panebianco, A. (1988). *Political parties, organization and power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye ekonomisi: 1923'ten günümüze türkiye'de iktisat ve istikrar politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Refah Partisi - Adil ekonomik düzen belgesi, 1991. TBMM Arşiv belgeleri.
- Refah Partisi - Parti tüzük ve programı, 1985. TBMM Arşiv belgeleri.
- Saraçoğlu, C. (2016). Tank paletiyle neoliberalizm. Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. 2. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap. 753-876.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası iktisat & teori politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti - Parti programı, 1983. TBMM Arşiv belgeleri.
- Şener, M. (2016). Burjuva uygarlığının peşinde. Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. 2. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap. 201-327.
- Uçkaç, A. (2010). Türkiye'de neoliberal ekonomi politikaları ve sosyoekonomik yansımaları. *Maliye Dergisi*, (158), 422-430.
- Uslu, A. (2016). Çok partili hayata dönüş dönemi (1945-1950) 'hür dünya'nın saflarında. Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. 2. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap. 341-386.
- Vural, İ. Y. (2008). Atatürk dönemi maliye politikaları: liberal iktisattan karma ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20). 77-114.
- Winch, R. F. (1947) Heuristic and empirical typologies: a job for factor analysis. *American Sociological Review*, 12 (1), 68-75.
- Yentürk, N., & Kepenek, Y. (2001). *Türkiye ekonomisi*. 12. Baskı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- YSK Arşivi. <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>. Erişim tarihi: 21.02.2021.

